

2.

Anteckningar

om

handtverksämbeten i Stockholm.

1.

Tunnbindarämbetet.

Idkare af tunnbindaryrket funnos ganska tidigt i Stockholm. I stadens jordebok¹ från 1400-talets början omtalas Jakob, Kettilbjörn, Peder och Olof tunnobindare, hvilka alla lefde vid 1430 och voro — af namnen att döma — svenskfödde män. Enligt ett »Mantahl» från 1560 »på alle Embeter i Stockholm Som ingen Kiöpenskap bruuka uthan lefwa af theras Embeter»² hade yrket då 6 mästare, ett antal, som hundra år senare ökats till 18. År 1760 hade Stockholm 30 tunnbindare med burskap, däraf 27 mästare och 3 enkor, som idkade sina affidne mäns yrke.

¹ *Stockholms stads jordebok 1420—1474.* Utgifven genom H. HILDEBRAND. Stockholm 1876.

² P. J. BERGIUS: *Inträdes-tal om Stockholm för 200 år sen.* Stockholm 1758. S. 29 o. f. Inf. i *Vetenskaps Academiens Handlingar.* Vol. XIX.

Tiden för ämbetets eller, som det under äldre tider heter, brödraskapets stiftande känner man icke; men då ämbetets älsta skrå eller ordning med all sannolikhet utfärdades under 1500-talets första år, är det mycket antagligt, att tunnbindarnes sammanslutning till ett ämbete skett omkring samma tid. Denna skrå förnyades 1579, emedan hon »war förnöth, så och elliest illa farin, meden hon war på paper schriffuin», och den officiella afskrift,¹ som med anledning häraf gjordes, lades sedan till grund för en ny upplaga, som är dagtecknad 1641. Hon utfärdades liksom den gamla ordningen från 1579 af Stockholms borgmästare och råd. I inledningen uppgifves, att stadens tunnbindare hade beklagat sig öfver »dee feel och förhinder som dem stedhes Wthi deras Embete och Näring wederfars, icke alleenast Wthaf theras drengar och folck, som sig på åtskillige orter i förtijdh nidsettia, och på theras egen handh ahrbeta, Wthan och af annars drengiar her i Stadhen, som sigh i åtskillige Bryggehuss, widh Rörstrandh, Beckhollmen och andre orter Uppehålla», och begärt att få sin »gamble Skråå och Privilegier medh några nyttige Punchter till theras och Stadzens mehra nytto» rättad, förbättrad och sedan konfirmerad. Detta skedde också ganska grundligt. Den nya ordningen innehåller nämligen 40 punkter, då den gamla har endast 24, och därtill särskilda regler för ämbetets lärdrängar och mästervänner, af hvilka den gamla knapt har ett spår. Detta hjälpte dock ej, ty 1660 finna vi ämbetet å nyo framme med anhållan om förbättringar af sin skrå, med den utgång, att magistraten beviljade ännu några punkter, men »provisionaliter» framdeles efter »Ämbetetz nödhörfftt att förbättra, eller tijdernes beskaffenheet och förändringar att Mutera». Huru vida någon sådan förändring ifrågasattes, känna vi icke. Sannolikt är det ej, ty 1669 utkom *Kongl: Mayst:tz Allgemene Ordning Och Skråå* till efterlefnad och rättelse för Sverges och Finlands handtverksämbeten.

Enligt 1641 års förbättrade skrå skulle hvarje mästervän, som begärde att komma in i ämbetet, förete börd- och lärbref, med hvilka han visade sig vara född af äkta säng och ärliga föräldrar,

¹ Aftrykt i *Samfundet för Nordiska museets främjande* 1888. Meddelanden, utgifna af A. HAZELIUS. Stockholm 1890. S. 3 o. f.

hafva ordentligt lärt yrket och under minst 2 år arbetat som mästervsen, samt slutligen visa sig ega 50 daler »egit oförborgadt Capital, sitt embete medh att fortsettia». Kunde han alt detta, samman kallade han ämbetets medlemmar, betalade *äskepenningarna* och fram stälde sin begäran att erhålla broderskap. Han fick därefter 14 dagar på sig att göra sitt mästestycke, som enligt skråen utgjordes af ett tranfat, en lybsk åm och en öltunna.¹ Lyckades han sedan i rätt tid »ostraffeligen och utan vank och feel» uppvisa det samma, fick han till ämbetslådan betala sin *mästerrätt*, 10 daler, och till

2. Gafvel till vinfat.

$\frac{1}{12}$ af nat. storl.

Origin. i Nordiska museet.

¹ Mästestycket skulle göras efter den form och det mått, som ämbetet föreskref; men några närmare bestämmelser rörande det samma finnas hvarken i ämbetets skrå eller protokoll. Vi kunna därför icke afgöra, om de ofta prydligt snidade tunngaflar (bild 2), som förvaras i Nordiska museets samlingar, få betraktas som tunnbindarmästestycken eller äro beställda arbeten för någon vinskänks eller enskild persons vinkällare. Det senare synes dock vara det antagligaste, alldenstund ett dylikt arbete med 1600-talets handverkstväng knapt kunde utföras af en tunnbindare utan biträde af en snickarmästare eller »belätsnidare», såsom den tidens skulptörer kallades.

mästerkost 5 daler; dock stod det honom fritt att i stället för mästerkosten bjuda ämbetsbröderne på en aftonmåltid. Sedan han af åldermannen och inför alt brödraskapet emottagit *märkbast*, *likstock*, *änd- och brännmärke*, tydligen redskap hörande till yrket, var han lagligen till ämbetet kommen, men fick ej öppna sitt *vindöga* eller sälja något arbete, förr än han varit uppe i stadens rådstuga och aflagt borgareden.

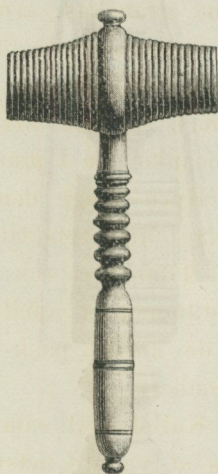
Skråen af 1641 bestämmer, att ämbetet skulle hafva sin ordinarie årssammankomst på St Johannis dag, och då skulle räkenskaperna granskas, *kvartalen* inbetalas och skråen uppläsas, »att den ene brodern måtte förfara huru emot den andre förhållas skall»; men denna bestämmelse ändrades 1660 genom de punkter, som då tillkommo, sålunda, att ämbetet uti råds och bisittares närvaro skulle sammankomma i januari, april, juli och oktober.

Huru länge denna förordning gälde, kunna vi på grund af en lucka i ämbetets till vår tid bevarade handlingar icke säga; men från 1750-talet och till förra delen af 1800-talet höllos endast två årsstämmor, i april och december till senare delen af 1760-talet, då de kallas påsk- och mikaelikvartal, och därefter i juni och december.

Kallelse till sammankomst utfärdades af åldermannen och kringbars af yngste mästaren, *ungbrodern*, hvilken enligt ämbetets ordning, skulle löpa ämbetets ärenden, »rättandes sig alltid efter stadens större klocka».

En sådan sammankomst gaf i smått bilden af en allmän rådstugudag. Såsom ordförande och domare tjänstgjorde åldermannen, biträdd af stadens rådman, en fiskal och sina bisittare; menigheten utgjordes af de öfrige ämbetsbröderne. Då lådan öppnats, förklarade åldermannen med några slag af en klubba (bild 3) eller en schafferholz (bild 4) sammankomsten öppnad. Ämnena för de förhandlingar, som nu följde, voro mycket växlande. I regel gälde de »ämbetets bättre uppkomst, brödernes och stadzens mera nytto». Ej sällan kommo brödernes enskilda tvister under åldermannens domvärjo: än var det baktal, »skimpf» eller okvädinsord, som satte bröderne i harnesk mot hvar andra, än hade en mästare slagit en

annan, än tubbat lärpojke eller gesäll ur annans arbete, än hade en gesäll under sin vandring arbetat hos bönhasar, o. s. v. Voro förbrytelserna af allvarsammare beskaffenhet, hänvisades parterna till allmän domstol. Som exempel på tvistefrågorna, anföra vi följande, tagna ur högen. Den 11 okt. 1660 fick mästare Hans böta $\frac{1}{2}$ rdr, därför att han »skällt åltgesellen för en myssmakere»; men gesällen, som »skällt igen och slagit i bordet», pliktade 2 rdr. Samma år sakfaldes mästare Andreas Jöransson till 1 rdr, därför att han hemligen bedt en gesäll Johan Matsson sitta i mästaress ställe, »det han och giort haffwer, anhört deras discusser och samptahl emott all tillbörligheet»; 1663 i juli sakfaldes mästare Johan Jöransson, emedan han höll tre gesäller, »där han intet bör hafva mera än som två», plikten var den gängen ej mindre än 3 rdr. 1759 anklagade mästare Natanael Schultz å enkan Vibergs vägnar gesällen Joh. Collin, dels därför att han vid flere tillfällen, senast då enkan en måndag hade brådt med arbete, försummat detta med »spatzergång», dels därför att han ratat maten och föraktat hennes hafre- och annan soppa, samt slutligen kallat henne käring och med vanvördiga utlåtelse och »studsige åtbörder» förolämpat henne. Utgången blef böter: 5 daler smt till lådan och 1 daler till de fattige, »ståendes enkan för öfrigt fritt att vid vederbörlig domstol Collins förhållande angifva och beifra». Ett ämne, som mycket ofta stod på föredragningslistan, var bönhaseriet eller intrång af utomstående i ämbetets rättigheter. Vi hafva i det föregående påpekat ämbetets åtgörande i detta ämne, hvilket gaf anledning till åtskilliga nya punkter i 1641 års revision af den gamla skråordningen. Men att denna åtgärd ej var till fyllest, framgår ej sällan af ämbetets handlingar. En gång (1698) utanordnade ämbetet till och med penningar, 12 dal. kmt, till bönhasars jagande. Till sammankomstens

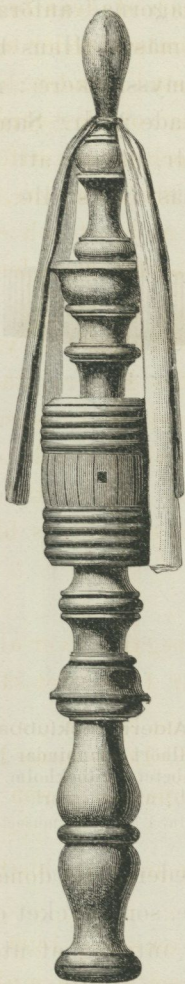
3. Aldermansklubba.

Tillhört tunnbindar-
ämbetet i Stockholm.

$\frac{1}{4}$ af nat. storl.

Origin. i Nordiska museet.

löpande ärenden hörde slutligen val af ålderman och bisittare, inskrifning af lärpojkar, utskrifning af lärlingar, ämbetsäskningar af gesäller, bestämmande af verkgesäll åt mästarenkor, m. m.

4. Schafferholz.
Tillhört tunnbindar-
ämbetet i Karlskrona.
 $\frac{1}{4}$ af nat. storl.
Origin. i Nordiska museet.

Till förvaring af sin skrå, sina böcker och sin kassa m. m. borde ämbetet hafva en s. k. ämbetslåda — en sådan anskaffades 1638 för 23 daler 24 öre kmt — med två nycklar, af hvilka den ena skulle förvaras hos åldermannen och den andra hos älste bisittaren. Under en senare tid blef lådan ett uttryck för ämbetets sociala betydelse och följaktligen en möbel, som hvarje ämbete i första rummet skaffade sig och — särskildt under 1600-talet — utstyrde så praktfullt som möjligt. Som exempel på hvad en ämbetslåda kunde rymma, anföra vi följande ur *Tunnbindare Embetz Book för åthskillige Åhr*: »Dertill och finness (1657) ... wthi wår Embetesslådha ett *wälkommit* aff teen, een *flaska* aff teen, som holler 2 Kannor, än är ther een *teenkanna*» samt 10 större och mindre *tennstop*. Enligt en annan anteckning skulle därjämte ämbetets kassa, som 1657 uppgick till den betydande summan af 181 daler 16 öre kmt, ämbetets rullor, böcker och signet hafva sitt rum i ämbetslådan.

Tunnbindargesällerna¹ hade bildat eget gille eller låda troligen 1660, då särskilda artiklar rörande »Mesterswennerne vnder Tunnebindare Embetet» äro dagtecknade, och då en åltgesäll första gången nämnes.

Till sist vilja vi anföra ett par smådrag ur ämbetets ordning, som förtjäna att offentliggöras, emedan de så i ögonen framhålla den

¹ Se om dem vidare *Minnen från Nordiska museet*. Utgifna af A. HAZELIUS. Bd 1. Stockholm 1880—1885. H. 5.

samvetsgrannhet i arbete och månhet om ämbetets anseende, som utmärkte den gamla tidens yrkesidkare.

Till förekommande af underhaltigt arbete skulle nämligen alla mästarne märka sina fat och tunnor med sitt och stadens brännmärke; vidare ålåg det åldermannen att med två ämbetsbröder minst två gånger om året besöka hvarje tunnbindarverkstad i staden, hvarvid han hade att ransaka och beskåda det arbete, som låg färdigt, proba om det var af rätt mått och så dugligt och starkt utfördt, som ämbetets anseende fordrade. Visade det sig, att alt ej var, som sig borde, skulle egaren stånda till ansvar för ämbetet och efter förseelsen straffas, hvarjämte det »skalka arbetet» skulle sönderslås och uppbrännas.

Under Stockholms tunnbindarämbete lydde 1771 detta yrkesmästare i Gefle, Västerås samt Åbo och kallades smärre städers mästare. Att de underlydande städernas antal emellertid ursprungligen varit betydligt större, framgår af ett kvartalsprotokoll, dagteckadt den 19 dec. 1759, i hvilket jämte de nu nämnda städerna äfven Helsingfors, Kungälf, Nyköping och Örebro uppräknas bland ämbetets smärre städer.

Enligt ämbetets protokoll och en samling passbegär blir aldermanserien för 1600—1700-talen följande (ehuru för 1600-talet säkerligen ofullständig):

BERTIL JÖRANSSON omtalas som ålderman 1638—1642. Lefde ännu 1660. ERIK PERSSON var ålderman åtminstone 1655 och innehade denna värdighet ännu 1665.

EVERT MELJER, troligen ålderman efter Persson, var ämbetets bisittare 1655—1665.

PETER FOLANDT omtalas som ålderman 1695. Död omkring 1699.

JOHAN WIJR var bisittare under Folandts tid och omtalas som ålderman 1699—1720.

ANDERS SCHULTZ, ålderman 1720. Afgick efter 1725.

KRISTIAN BARTELMAN var ålderman 1729 och innehade ämbetet 1733.

KASTEN KUSK (KUDSCK) kom efter Bartelman omkring 1736 och synes innehaft ämbetet till 1742. Lefde ännu 1747.

NIKLAS HOLM, ålderman från 1742 till omkring 1750, då han afgick.
Dog 1767.

PETTER HEDENGRUBB innehade åldermanskapet 1750—1752. Död omkring 1759.

KRISTOFER GOTTBERGH efterträdde den föregående 1752. Afgick 1761 och dog 1767.

JONAS ASPLUND var ämbetets bisittare 1758 till 1761, då han blef dess ålderman. Afgick 20 maj 1763 och dog 1773.

ANDERS BENICK blef bisittare 3 dec. 1762 och ålderman följande år 20 maj. Afgick 1766. Se nedan.

JOHAN LUNDBERG valdes till ålderman 5 dec. 1766. Afgick 1768, men lefde sedan till 1793.

ANDERS BENICK, se ofvan. Omvaldes 1768 och innehade sedan ämbetet till 1771, då han dog.

KRISTIAN HARTUNG blef bisittare 1770 och följande år ålderman. Afgick 1802 och dog 1806.

Af det gamla tunnbindarämbetets böcker och handlingar förvaras följande i Nordiska museets samlingar:

Ämbetets förnyade skrå, dagt. 18 juli 1579. Handskrift på 7 pergamentsblad i 4:o, bunden i mörkbrunt skinnband med prässad ornering. Nr 16278 c i Nordiska museet.

Ämbetets förbättrade skrå, dagt. 10 mars 1641 och 17 aug. 1660. På papper i 4:o, bunden i pergamentsband. Nr 16278 d.

Inskrifningsbok för lärdrängar, omfattande åren 1639—1667. På papper i 4:o, bunden i hvitt skinnband. Innehåller namnen på lärlingarne, uppgifter om deras inskrifningsdag och år, deras »lyfftesmän»¹ och inskrifningspenningar m. m. Nr 16278 e.

In- och Utskrifnings Book wid Loflige Tunbindare ämbetet, omfattande åren 1749—1830. På papper i folio, bunden i pergament. Innehåll såsom föregående. Nr 16278 h.

Tunnebindare Embetz Book för åthskillige Åhr, omfattande åren 1638—1666. På papper i 4:o, bunden i pergamentsband. Innehåller strödda anteckningar om gåfvor till lådan och utgifter,

¹ lyfftesmän, löftesmän.

pröfningar af mästerstycken samt åtskilliga kvartalsprotokoll. Nr 16278 f.

Dhet lofl. Tunbindare Embeths Omkostningz och Uthgiftz book, omfattande åren 1697—1703. På papper i folio, bunden i pergamentsband. Innehåller anteckningar hufvudsakligen om ämbetets utgifter vid sammankomsterna. (En gång, 11 nov. 1697, omtalas en utgift till »huushyrans affbetalande».) Nr 16278 g.

Ämbetets protokoll, omfattande åren 1759—1819. På papper i folio, bunden i pappband. Nr 16278 i.

Articklar angående Mesterswennerne, dagt. 23 juni 1660. På papper i 4:o, bunden i pergamentsband. Nr 16324 a.

Strödda papper, däribland gesällernes hälsning, »Grus», tryckt i *Samfundet för Nordiska museets främjande* 1887. Meddelanden, utgifna af A. HAZELIUS. S. 27. Nr 16324 b—f.

Bild 5 (se nedan) återgifver tunnbindarämbetets i Stockholm sigillstamp, hvilken förvaras i Nordiska museet.

PER GUSTAF VISTRAND.

